

Η ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

Ἀναμφιβόλως ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν προσφέρομεν σήμερον ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις ἡμῶν τὴν θεῖαν ἀναφοράν, δὲν εἶνε καθ' ὅλα ἡ αὐτὴ πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἡ τελεσιουργία αὐτὴ εἶχε κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας. Ἀφελεστέρα καὶ ἀπλουστέρα τότε ὑπέμεινε διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ διὰ πλείστων ἐν ταῖς λεπτομερείαις μεταβολῶν καὶ προσθηκῶν, κυρίως κατὰ τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνας σημειωθεισῶν, προσέλαβεν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν ἐνδόξων τῆς Ἐκκλησίας ἱεραρχῶν μόνιμόν τινα καὶ παρ' ἀπάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις παρόμοιον τύπον, καίτοι καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις καὶ νέαι εἰς τὰς ἤδη τοιοῦτον προσλαβούσας τύπον λειτουργίας συνετελέσθησαν προσθηκαὶ καὶ μεταβολαί¹.

Παρὰ ταῦτα αἱ κεντρικαὶ καὶ οὐσιώδεις γραμμαὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ὑψίστου μυστηρίου παρέμειναν ἐξ ἀρχῆς ἀμετάβλητοι καὶ ὁ πυρὴν δὲν ἠλλοιώθη ποσῶς. Ὑπὸ τὴν συντελεσθεῖσαν ἐξέλιξιν διεμορφώθησαν μὲν αἱ λεπτομέρειαι, ἀλλὰ δὲν ἐθίγησαν ποσῶς ἡ οὐσία καὶ αἱ βάσεις. Οὕτω ἡ τελεσιουργία τοῦ μυστηρίου μας κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὰς κεντρικὰς γραμμάς εἶνε κατὰ πάντα ὁμοία πρὸς τὰς πρώτας τελεσιουργίας αὐτοῦ, τὰς ἐν τῇ ἀρτιουσάτῳ Ἐκκλησίᾳ γενομένας, τελοῦμεν δὲ σήμερον καὶ ἡμεῖς τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν, καθὼς παρεδόθη εἰς ἡμᾶς αὐτὴ ὑπὸ τῶν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ λόγου.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία, ἥτις ἀποτελεῖ πενιχρὰν εἰς τὴν

1. Sos. Bingham, *Origines sive antiquitates ecclesiasticae* βιβλίον 13ον κεφ. πέμπτον § ὁ.

Λειτουργικὴν συμβολήν, ἀκριβῶς τοῦτο ἐρχόμεθα νὰ δεῖξωμεν. Πραγματευομένη τὴν κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ τελεσιουργίαν τοῦ μυστηρίου καὶ ἐξετάζοντες, πάντοτε ἐξ ἐπόψεως τελετουργικῆς, πῶς μὲν παρέδωκεν αὐτό ἐξ ἀρχῆς ὁ Κύριος, πῶς δ' ἐξηκολούθησαν ἔπειτα οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ τούτους διαδεξάμενοι νὰ τελῶσιν αὐτό, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταστῇ ἐμφανές, ὅτι ὁ πυρὴν τῆς τελεσιουργίας τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἔμεινε ἀπ' ἀρχῆς ἀμετάβλητος.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ

Πρῶτος τελεσιουργὸς τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ὑπῆρξεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Ὀλίγω πρὶν ἢ συλληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐν δείπνῳ μυστικῷ παρέδωκεν τὸ μυστήριον εἰς τοὺς μαθητάς Αὐτοῦ. Εἶπε δὲ τοσοῦτω γνωστὰ τὰ περιστατικὰ τῆς πρώτης ἐκείνης τελεσιουργίας, ὥστε θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι δὲν παρίσταται ἀνάγκη, οὔτε περὶ τοῦ χρόνου αὐτῆς, οὔτε περὶ τοῦ τελεσιουργοῦ τῆς νὰ ποιήσῃται λόγον τινά. Καὶ ὁμως ἐν τοῖς ἐσχάτοις τούτοις χρόνοις ἠγγέρθη ἀμφίβητησις. Καὶ δὴ:

α'.) Ὁ χρόνος τῆς πρώτης τελεσιουργίας.

Καίτοι τὰ ἱστοροῦντα τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης εἶνε σαφεῖ, ἐν τούτοις ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινῶν ², ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς οὐχὶ διὰ πρώτην καὶ μόνην φοράν προσέφερε τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας κατὰ τὴν νύκτα τῆς συλλήψεώς του. Εἶχε τελέσει τοῦτο καὶ ἄλλοτε, πολὺ πρὶν ἢ ἐπιστῆ ἡ τελευταία τῆς ζωῆς του ἡμέρα. Καὶ προσάγουσιν ὑπὲρ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν αὐτοῦ, ἀφ' ἐνός μὲν ὅτι ὁ Χριστὸς ὀμιλεῖ διὰ μακρῶν ἐν τῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ἰωάννου περὶ τῆς θ. Εὐχαρι-

2. A. Plummer ἀρθρον αὐτοῦ ἐν Dictionary of the Bible τοῦ I. Hastings Τόμ. III σελ. 145.

ριστίας, θά ἦσαν δὲ οἱ λόγοι του οὔτοι καθ' ὀλοκληρίαν ἀκατάληπτοι καὶ ἀνευ σημασίας τινός, ἐάν δὲν ὑπῆρχεν ἤδη ἐν χρῆσει ἡ θεία Εὐχαριστία· ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ γέγονός, ὅτι οἱ δύο μαθηταί, οἱ εἰς Ἐμμαούς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ὀδοιπορήσαντες, ἀνεγνώρισαν Αὐτὸν ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου· ἀλλὰ μὴν οὔτοι δὲν συμμετέσχον τοῦ μυστικοῦ Δείπνου καὶ συνεπῶς ἐάν διὰ πρώτην φοράν ἐν τῷ Δείπνῳ τούτῳ ἐτελέσθη τὸ μυστήριον, δι' αὐτοὺς δὲν θά εἶχεν οὐδεμίαν σημασίαν καὶ δὲν θά ἠδύναντο ἐκ τῆς κλάσεως τοῦ ἄρτου νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸν ἀναστάντα Διδάσκαλον ³.

Ἄλλ' ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἐπιχειρήματα στεροῦνται σοβαρότητός τινος, δὲν εἶνε δύσκολον νὰ τὸ ἐννοήσῃ τις. Διότι ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ: «ὁ δὲ παράκλητος... διδάξει ὑμᾶς πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα, ἃ εἶπον ὑμῖν» ⁴, διὰ νὰ πληροφορηθῇ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ περὶ πλείστων ἄλλων εἶχε λαλήσει πρὸς τοὺς μαθητὰς Αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι δὲν ἐνόουν μὲν τότε, ὅτε περὶ αὐτῶν ἐλάλει ὁ Διδάσκαλος, ἐδιδάχθησαν δὲ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου. Ἐπειτα δὲ ὁ Ἰησοῦς τοὺς περὶ Εὐχαριστίας ἐκείνους λόγους Του δὲν εἶπε μόνον πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς εὐρύτατον κύκλον μαθητῶν καὶ λοιπῶν ἀκρατῶν. Καὶ ὑποτιθεμένου λοιπόν, ὅτι τὸ μυστήριον ἦτο ἤδη γνωστὸν εἰς τὸν κύκλον τῶν δώδεκα, πάντως θά ἦτο ἀγνωστὸν ὅλως εἰς τὸν εὐρὺν ἐκεῖνον κύκλον τῶν ἀκρατῶν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐλέγχθησαν. Ἡ δυσκολία λοιπόν, τὴν ὁποίαν προβάλλουσιν ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ Ἰωάννου δὲν ὑπερνικᾶται οὐδὲ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ μυστήριον ἦτο ἤδη ἐν χρῆσει.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ εἰς Ἐμμαούς κλάσις τοῦ ἄρτου δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς

3. Wright, Synopsis p. XIII.

4. Ἰωάν. 13,26.

τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας. Εἶνε ἀπλοῦν δεῖπνον, εἰς τὸ ὁποῖον παρακάθηται ὁ Διδάσκαλος, καὶ ὅπως συνήθιζε καθ' ὅλην τὴν τριετῆ μετὰ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ ἀναστροφὴν νὰ ἀναπέμπῃ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Πατέρα πρὸ ἐκάστου φαγητοῦ καὶ κόπτων τὸν ἄρτον νὰ διαμοιράζῃ αὐτὸν εἰς τοὺς μαθητάς, ὡς πατὴρ πρὸς τὰ ἴδια τέκνα, οὕτω πράττει καὶ εἰς Ἑμμαούς. Οἱ δύο δὲ ἐκεῖνοι μαθηταί, οἵτινες θὰ εἶχον συμφάγει μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, εὐθὺς ὡς βλέπουσι τὸν ἄγνωστον νὰ ἐπιτελῆ ὅ,τι ὁ Διδάσκαλος αὐτῶν συνήθιζε, τὸν ἀναγνωρίζουσιν.

Οὕτω λοιπὸν ἡ σαφὴς καὶ εὐκρινὴς μαρτυρία τῶν ἱερῶν νειμένων περὶ τοῦ ὅτι τὸ μυστήριον παρεδόθη ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ τοῦ Ἰησοῦ, μένει ἀπρόσβλητος.

β') Ὁ πρῶτος τελεσιουργός.

Ἄλλὰ διεμφισβητήθη καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τελεσιουργός τοῦ μυστηρίου. Διότι ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνην τῆς ζωῆς Του ἐσπέραν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς Αὐτοῦ μυστήριον ἢ τελετὴν τινά, τὴν ὁποῖαν οὗτοι θὰ ὤφειλον νὰ τελῶσι μετέπειτα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐδίδεν ἀποχαιρετιστήριόν τι δεῖπνον πρὸς ἐκείνους, μετὰ τῶν ὁποίων τοσοῦτον εἶχε συνδεθῆ καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἐπικείμενος θάνατος τὸν ἀπεχώριζεν (Andersen)· ἢ ἐτέλει πράξιν τινά, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡς ὡς ἐν παραβολῇ ἠθέλε νὰ διδάξῃ τοὺς μαθητάς (Jülicher) ἢ ἐνήργει κατ' ἔμπνευσιν τῆς στιγμῆς μᾶλλον παρὰ προμελετημένως (Spitta, Holtzmann), καὶ οὐδὲ κἄν ἔλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σκέψις, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὴν πράξιν ταύτην εἰς τὸ μέλλον καὶ οἱ μαθηταί⁵. Δὲν εἶνε λοιπὸν τελεσιουργός κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας ὁ Χριστὸς.

Ἄρκει ἐν τούτοις νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ μυστηρίου ἀφήγησιν τοῦ θείου Παύλου, τὴν ἐν Α' Κορινθ. 11, 23 25 περιλαμβανομένην, καὶ θὰ ἴδωμεν ἐκεῖ εἰς ποίαν ὑπερβασίαν καταντᾷ ἡ ἀχαλίνωτος κριτικὴ τοιαῦτα εἰσηγουμένη. Ἐν τῇ ἀφηγήσει ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν παρουσιάζεται μόνον ἐγχειρίζων τὸ ποτήριον εἰς τοὺς ἀποστόλους μετὰ τοῦ τῶν λέξεων: «τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἔμφῳ αἵματι», ἀλλὰ καὶ δίδων ῥητὴν τὴν παραγγελίαν καὶ ἐντολὴν «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Καθορίζει λοιπὸν ὁ Χριστὸς προφανῶς τελετὴν ἰδιαίτεραν, τὴν ὁποίαν παραδίδει εἰς τὴν ἐκκλησίαν Του μετὰ τῆς ἐντολῆς, ὅπως αὕτη τελεῖ αὐτήν.

Τί δυνάμεθα ἐπὶ τῶν λόγων τούτων νὰ παρατηρήσωμεν; Μήπως, ὅτι ἐκαινοτόμει ὁ Παῦλος ὡς πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰσηγεῖτο τελετὴν τέως ἀγνωστον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν; Βεβαίως ὄχι. Ἡ μήπως ὁ Παῦλος βεβαιῶν, ὅτι «Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν.....», θὰ ἠδύνατο νὰ βεβαιώσῃ τοῦτο ἀνακριδῶς; Βεβαίως οὐδέποτε. «Οἱ λόγοι τῆς Α' Κορινθ. 11, 23 εἶνε πολὺ ἰσχυροὶ δι' ἐμέ», λέγει ὁ Harnack ⁶, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς λόγους.

Οὕτω λοιπὸν τὸ χωρίον τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, δεκαετηρίδα σχεδὸν ὅλην πρὸ τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, δὲν καταλείπει οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν, περὶ τοῦ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς τελετὴν μυστηριώδη παρέδωκε τὴν Εὐχαριστίαν καὶ ὡς τοιαύτην ἐξ ἀρχῆς παρέλαβεν αὐτήν ἡ Ἐκκλησία.

γ.) Ὁ τρόπος τῆς τελεσιουργίας.

Δειχθέντος ὅτι ἡ πρώτη τελεσιουργία τοῦ μυστηρίου τῆς θ. Εὐχαριστίας ἐγένετο ἐν τῷ τελευταίῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ

6. History of dogma μεταφρ. Ἀγγλ. Τόμ. 1 σελ. 6.

τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ δεῖπνω, ἀπομένει νὰ ἐξετάσωμεν τὸν τρόπον τῆς τελεσιουργίας ταύτης. Πρὸς τοῦτο δὲν ἔχαμεν παρὰ νὰ θέσωμεν ὑπ' ὄψει ἡμῶν τὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μυστηρίου ἐξιστοροῦντα κείμενα, ἅτινα ἔχουσιν ὡς ἐξῆς :

Ματθ. 26, 26-29

« Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας ἔκλασε καὶ δούς τοῖς μαθηταῖς εἶπε, Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβὼν ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων, Πίετε ἕξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Λέγω δὲ ὑμῖν, οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἄρτου ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης. ὅταν αὐτὸ πῖνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου. »

Μάρκου 14, 21-25

« Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβὼν ἄρτον εὐλογήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ εἶπε Λάβετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβὼν ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἕξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης, τὸ ἐκχυρόμενον ὑπὲρ πολλῶν. Ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκέτι οὐ μὴ πῖω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πῖνω καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. »

Λουκᾶ 22, 17-20

« Καὶ δεξιόμενος ποτήριον εὐχαριστήσας εἶπε· Λάβετε τοῦτο καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτοὺς· λέγω γάρ ὑμῖν, οὐ μὴ πῖω ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπὸ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως οὗ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ. Καὶ λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου [τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον] τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δεῖπνησαι λέγων. Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἱματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον.] »

Α' Κορ. 11, 23-25

« Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδοτο ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ εἶπε, Τοῦτο μοῦ ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνησαι λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὅσάκις ἐὰν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. »

Συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν κειμένων τούτων :

1) Τὸ μυστήριον παραδίδεται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δεῖπνου καὶ μετ' αὐτό. Ἐσθιόντων αὐτῶν κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Μάρκου ὁ Ἰησοῦς λαβὼν ἄρτον εὐλόγησας ἔκλασεν ἢ κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Παύλου εὐχαριστήσας ἔκλασε. Καὶ ἀκολούθως μετὰ τὸ δεῖπνησαι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παύλου λαβὼν ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς.

2) Πρῶτον ἠὲ εὐλογήθη καὶ διενεμήθη ὁ ἄρτος καὶ ἔπειτα τὸ ποτήριον. Εἰς τοῦτο εὐρίσκονται πᾶσαι αἱ ἀφηγήσεις σύμφωνοι, μόνον δὲ τὸ κείμενον τοῦ Λουκᾶ παρουσιάζει δυσκολίας τινάς, ἐπει-

δὴ ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ δύο ποτήρια καὶ ἐπειδὴ περὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χωρίου ἠγέρθη ἀμφισβήτησις ⁷. Οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν γνησιότητα τοῦ χωρίου, ὡς ἔχει σήμερον, ἐκδέχονται τὸ πρῶτον ποτήριον, τὸ ἐν τῷ στίχῳ 17 ἀναφερόμενον ὡς ἐντελῶς ἀνεξάρτητον καὶ διακεκριμένον τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας, ὡς ποτήριον πασχάλιον, τὸ ὁποῖον ἐδέξατο ὁ Ἰησοῦς προσευχθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῶν μαθητῶν Του, καθὼς τοῦτο συνηθίζετο νὰ γίνεταί ἐν τῷ αὐτῷ ἑορτασμῷ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα ⁸, καθ' ὃ ἐν τῇ πρώτῃ φάσει τοῦ δείπνου μετὰ προσευχὴν ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ἔθετεν εἰς κυκλοφορίαν μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ποτήριον πλήρες οἴνου λέγων: «Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου ὁ δημιουργήσας τὸ γέννημα τῆς ἀμπέλου» ⁹. Ὑπὲρ τούτου συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐγεύσατο τοῦ ποτηρίου τούτου καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἐνῶ εἰάν ἐπρόκειτο περὶ ποτηρίου ἐμπερικλειόντος Αἷμα Χριστοῦ, τὸ φυσικώτερον ἦτο ὁ Κύριος νὰ μὴ κοινωνήσῃ αὐτοῦ. Οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χωρίου ἐξοβελίζουσιν ἀπὸ τοῦ β' μέρους τοῦ 19 στίχου μέχρι καὶ τοῦ 20, ὡς σημειοῦμεν ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ διὰ τῶν ἀγκυλῶν. Καὶ διὰ τοὺς πλείστους τούτων τὸ ποτήριον τοῦτο εἶνε Πασχάλιον καὶ συνεπῶς ὁ Λουκᾶς ἐξίστορεῖ

7. Ἴδε Plummer ἐνθα ἀνωτέρω. Τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χωρίου ὑποστηρίζουσιν οἱ Scrivener, Schultzen, Hoffmann κ. ἄ. πολεμοῦσι δὲ οἱ Westcott and Hort καὶ οἱ Brandt, Grafe, Grass, Haupt, Schürer, Weiss, Wendt.

8. Ἴδε Godet, Commentaire sur l' evangile de saint Luc, Τόμος 2, σελ. 456.

9. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ ποτηρίου τούτου ὡς Πασχάλιον δὲν ἀναγκάζει ἡμᾶς ν' ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐόρτασε καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα. Ἠδύνατο κάλλιστα ὁ Ἰησοῦς προκειμένου νὰ διδάξῃ τοὺς ἀποστόλους, ὅτι τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα ἦτο ὁ τύπος τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ὅτι τὸ Πάσχα ἐκεῖνο μετεβάλλετο ἤδη εἰς Πάσχα καινόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀμνὸς θυόμενος ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἠδύνατο, λέγομεν, κάλλιστα ν' ἀρχίσῃ μὲν διὰ τοῦ ποτηρίου, ὅπως ἠρχίζεν ἡ εορτὴ ἐν τῷ παλαιῷ Πάσχα, νὰ συνεχίσῃ δὲ εορτάζων τὸ καινὸν Πάσχα διὰ τῆς παράδόσεως τοῦ μυστηρίου: Πρβλ. καὶ Godet ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 457.

ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας μόνον τὸν καθαγιασμένον καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ἄρτου¹⁰. Μένει ἄμως ἀπρόσβλητος ἡ μαρτυρία τοῦ Παύλου, τὰς παραδόσεις τοῦ ὁποίου ἠκολούθησεν ἐν τῇ συντάξει τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ὁ Λουκᾶς, καὶ καθ' ἣν μαρτυρίαν τὸ ποτήριον ἐδόθη ὕστερον.

3) Κατὰ τὰ κείμενα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λαβὼν τὸν ἄρτον ἠϋλόγησε (κατὰ τοὺς Ματθαῖον καὶ Μάρκον) ἠϋχαρίστησε (Παῦλος) καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον ἠϋχαρίστησε (κατὰ τοὺς Ματθαῖον καὶ Μάρκον. Ὁ Παῦλος σιωπᾷ). Θὰ δώσωμεν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς ἀμφοτέρα ταῦτα τὰ ῥήματα: Σημαίνει τὸ ἠϋλόγησεν, ὅ,τι καὶ τὸ ἠϋχαρίστησεν; ¹¹ Οἱ Εὐαγγελισταί, οἵτινες χρησιμοποιοῦσι περὶ τοῦ ἄρτου τὸ ῥῆμα «ἠϋλόγησε», περὶ τοῦ ποτηρίου ποιοῦνται χρῆσιν τοῦ «εὐχαριστήσας». Προφανῶς λοιπὸν τὸ «ἠϋλόγησεν» εὔρηται εἰς διάφορον ἔννοιαν τοῦ «ἠϋχαρίστησε» καὶ ἐμπερικλείει οὐ μόνον τὴν ἔννοιαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ ἄρτου διὰ προσευχῆς ἐπικλήσεως. Ἐὰν δὲ ὁ Παῦλος μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα «εὐχαριστήσας» τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι δι' αὐτοῦ ἠθέλησε γενικῶς καὶ διὰ μιᾶς λέξεως νὰ σημάνῃ ὅ,τι τόσον ὡς πρὸς τὸν ἄρτον, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ ποτήριον ἐποίησεν Ἰησοῦς. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λοιπὸν συνιστῶν καὶ παραδίδων τὸ μυστήριον ἀπηύθυνεν ὕμνον δοξολογίας καὶ εὐχαριστίας καὶ ἐπίκλησιν καθαγιαστικῆν.

4) Ἐκλασεν, ἦτοι ἔκοψε μόνος τὸν καθαγιασθέντα ἄρτον

¹⁰ Plummer, ἐνθα ἀνωτέρω.

¹¹ Οἱ Robertson καὶ Plummer ἐν τῷ συγγράμματι αὐτῶν «A critical and exegetical Commentary on the First epistle of St Paul to the Corinthians», ἔκδοσις δευτέρα σελ. 243 ἐκδέχονται ἀμφοτέρας τὰς λέξεις εὐλογήσας καὶ εὐχαριστήσας, ὡς δηλούσας ἐν καὶ τὸ αὐτό, ἦτοι τὸν ὕμνον καὶ τὴν Εὐχαριστίαν, ἅτινα ὁ Ἰησοῦς ἐν ταῖς στιγμαῖς ταύταις ἀναφέρει πρὸς τὸν Ματῆρα Του, ὡς ἐμφαίνεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐπιρρήματος εὖ, ὅπερ ἀμφοτέρα τὰ ῥήματα ἔχουσιν. Ἡμεῖς ἠκολούθησαμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ζειμνήστου Δαμαλά ἐκδεχομένου τὸ «εὐλογήσας» ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἄρτον καὶ ὑποσημαῖνον τὴν εὐλογίαν τὴν καθαγιασάσαν αὐτόν. Ἴδε Ν. Δαμαλά, Ἐρμηνεία εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, Τόμον Γον σελ. 554.

καὶ διένειμε τοῦτον εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὸν μαθητάς, ἐκφωνῶν καὶ τοὺς ἐξῆς λόγους: Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον. Ἐνεχείρισε δ' ἔπειτα τὸ ἐν ποτήριον, ἵνα ἐξ αὐτοῦ ἀλληλοδιαδόχως μεταλάβωσι πάντες, ἐκφωνήσας καὶ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου τῆς Πίετε καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν.

Τόσον ἀπλῶς, τόσον ἀφελῶς τελεσιουργεῖται τὸ πρῶτον τὸ θεῖον τοῦτο μυστήριον. Παραδίδεται ἐν μέσῳ δείπνου, ἀλλὰ τίποτε δὲν διακόπτει οὐδὲ διαταράσσει τὴν ἱερὰν ἡσυχίαν καὶ σεμνοπρέπειαν τῆς ὄλης τελετῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ὄλης ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης ἐσπέρας. Παραδίδεται ἐν μέσῳ δείπνου, διότι ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται διὰ τῆς μυστηριώδους ταύτης τελετῆς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν δεῖπνον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα καὶ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς μαθητάς Του ὄλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὄλων τῶν γενεῶν, ὅτι τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀναπαριστωμένην θυσίαν Του προεικόνιζεν ὁ κατὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα θυόμενος ἁμνός καὶ ἐν τῷ Πασχαλίῳ δεῖπνῳ ἐσθιόμενος. Ἄλλ' εἰς τὸν μυστικὸν αὐτὸν δεῖπνον τὰ πάντα εἶνε ἄξια τοῦ ὕψους τοῦ μυστηρίου τούτου· καὶ οἱ ἀκουόμενοι λόγοι καὶ τὰ κατακυριεύοντα τὰς καρδίας τῶν συμμετεχόντων αἰσθήματα· διότι ἐγκαίρως ἐλήφθη ἡ φροντίς ν' ἀπομακρυνθῇ ὁ προδότης. Καὶ προσλαμβάνει ὀλόκληρος οὗτος ὁ δεῖπνος, εὐθὺς ἀφ' ἧς στιγμῆς εἰσῆλθεν ἐν τῷ ἐστρωμένῳ ἀνωγειῷ ὁ Ἰησοῦς, μορφήν τελετῆς μυστηριώδους καὶ ἱεροπρεποῦς, ἐπιβλητικῆς, σοβαρᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ κήρυγμα¹², οὔτε ἡ προσευχή, οὔτε ὁ ὕμνος ἔλειψε¹³.

12. Ἰωάννου Κεφ. ΙΓ'—ΙΖ'.

13. Ματθ. Κστ. 30.

Β'.

Ἡ ΤΕΛΕΣΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Οἱ ἀπόστολοι παραλαβόντες τὸ μυστήριον παρὰ τοῦ Κυρίου μετὰ τῆς ἐντολῆς, ὅπως, τελῶσι τοῦτο εἰς τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ, ἐνωρίτατα καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐτέλουν τοῦτο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Εἰς αὐτὰ τὰ πρώτα κεφάλαια τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων παρέχονται ἀρκούντως σαφεῖς ἐνδείξεις, ἐξ ὧν πειθόμεθα, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι καὶ ἡ Ἐκκλησία συνεμορφώθη ἐγκαίρως πρὸς τὴν ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ Κυρίου ἐντολήν.

Ἐν κεφαλῶ Βω στίχῳ 42 τῶν Πράξεων ἀναφέρεται, ὅτι οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ «ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλᾶσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς». Καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγους στίχους, ἐν στίχῳ 46 προστίθεται, ὅτι «καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας» ¹⁴.

Ἀνάμφισβητήτως ἡ ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ κατονομαζομένη κλάσις τοῦ ἄρτου δὲν ἀναφέρεται εἰς ἀπλοῦν τι δεῖπνον. Καὶ ἀπλῆ τοῦ χωρίου ἐξέτασις δύναται νὰ πείσῃ περὶ τούτου. Ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου ἀναφέρεται παραλλήλως πρὸς τὰς προσευχάς, πρὸς τὴν διδαχὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν καὶ ἀγάπην. Ἐπειτα καθορίζεται καὶ διὰ τοῦ ἄρθρου, οἰονεὶ διὰ νὰ δηλωθῇ πρᾶξις τις γνωστὴ καὶ οὐχὶ δεῖπνόν τι ἢ τράπεζα ἀπὸ τὰς κοινὰς καὶ συνήθεις, τὰς καθ' ἑκάστην καὶ ὅπωςδῆποτε παρατιθεμένας. Αἱ ἐνδείξεις αὗται πείθουσιν, ὅτι ἡ κλάσις αὕτη

14. Ὁ Blasse ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Acta apostolorum σελ. 61 οὐ μόνον ἐν τοῖς προκειμένοις χωρίοις καὶ τῷ κατωτέρῳ μνημονευομένῳ Πραξ. 20, 7-11, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Πραξ. 27,35 ἐρμηνεύει τὴν κλάσιν τοῦ ἄρτου καὶ τὸ κλᾶν ὡς δηλοῦντα τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας.

τοῦ ἄρτου ἦτο πρᾶξις θρησκευτική, ἱερά, συνεχομένη πρὸς τὴν διδαχὴν τῶν ἀποστόλων καὶ συνοδευομένη ἀπὸ προσευχᾶς. Καὶ τοιαύτη εἶνε ἡ θεία Εὐχαριστία. Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ λέξις «κοινωνία» σημαίνει τὴν ἐπικοινωνίαν, τὸν πρὸς ἀλλήλους σύνδεσμον, τὴν ἀγάπην ¹⁵, ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐλέσεως τοῦ μυστηρίου, ἐκτὸς τῆς διδαχῆς καὶ τῶν προσευχῶν, ἴσως καὶ τὸν ἀσπασμὸν τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης καὶ ἀγάπης συνδεδεμένα πρὸς τὸ μυστήριον, τὸ φίλημα τὸ ἅγιον, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸ ὁ θεὸς Παῦλος ¹⁶.

Τὸ δεύτερον χωρίον δύναται νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς ἀναφερόμενον εἰς κοινόν τι δεῖπνον. Ἐν τούτοις τὸ ὅτι ἀντιτίθεται τὸ «κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον» πρὸς τὴν ὁμοθυμαδὸν προσκαρτέρησιν ἐν τῷ ἱερῷ, παρέχει τὴν ἐνδειξιν, ὅτι καὶ ἡ κατ' οἶκον κλάσις αὕτη ἀποτελεῖ πρᾶξιν θρησκευτικὴν ¹⁷. Καὶ ἀναμφισβητήτως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ «μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει...» πρόκειται περὶ δεῖπνου, ἀλλὰ περὶ δείπνου ἔχοντος θρησκευτικὸν χαρακτήρα καὶ τὸ ὅποσον ἐτελεῖτο καθ' ἐκάστην πρὸς τῇ ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Ἰουδαίων προσκαρτερήσει καὶ συμμετοχῇ τῆς κοινῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας. Οὕτως ἔχομεν ἐνδείξεις τινάς, ἀσθενεῖς ἀληθῶς, ἐκ τοῦ παρόντος χωρίου, ὅτι ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου, ἦτοι ἡ θεία Εὐχαριστία ἦτο συνδεδεμένη μετὰ δείπνου, τοῦ ὁποίου μετεῖχον οἱ χριστιανοὶ ἐν πνευματικῇ ἀγαλλιάσει καὶ εἰρήνῃ καὶ πάσῃ πρὸς ἀλλήλους οἰκειότητι. Ἐπι πλεόν δὲ ὅτι ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Ἰουδαίων λατρεία ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις καὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, προστεθείσης εἰς ἐκείνην τῆς κλάσεως τοῦ ἄρτου καὶ τῶν τελετῶν, αἵτινες προσιδιάζουσι τῷ Χριστιανισμῷ ¹⁸.

15. Πρβλ. H. Cremer, *Biblico-theological lexicon of New Testament* Greek μετ. ἀγγλ. σελ. 363, ἐνθα «ἡ κοινωνία» ἐρμηνεύεται ὡς «δεσμός μεταξὺ ἀσπασίων, ὅστις στήθεται ἐπὶ τῇ; χριστιανικῆς ἐνότητος».

16. Ρωμ. 16, 16. Α'. Κορινθ. 16, 20. Δ'. Θεσ. 5, 36.

17. Cremer ἐνθα ἀνωτ. σελ. 356.

18. Πρβλ. I. Bingham μν. ἐργ. βιβλίον 13ον κεφάλ. πέμπτον § IV, ἐνθα

Νέαι σαφέστεραι ἐνδείξεις περὶ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου παρέχονται ἡμῖν ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλalaίῳ τῶν Πράξεων ἐν στίχοις 7—11. Παρουσιάζονται ἐν αὐτοῖς οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ἤτοι ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ τοῦ κλάσαι ἄρτον. Ἡ σύναξις αὕτη λαμβάνει χώραν ἐν ὧραις ἑσπεριναῖς, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς παραδόσεως τοῦ μυστηρίου, καὶ ὁ Παῦλος πρὸ τῆς κλάσεως διαλέγεται καὶ κηρύττει παρατείνων τὸν λόγον μέχρι τοῦ μεσονυκτίου. Ἡ κλάσις τοῦ ἄρτου πρόκειται νὰ γίνῃ ἐν τῷ ὑπερφῶ, ὅπου λαμπάδες ἱκαναὶ ἔχουσιν ἀναφθῆ.

Πλήρες ἐν τούτοις φῶς διαχύνει ἐπὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος ἡ Ἀ' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή. Ἐν αὐτῇ ὁ θεῖος Παῦλος ἐλέγχων ἀταξίας τινάς, αἰτινες ἐσημειώθησαν ἐν Κορίνθῳ, μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Κυριακοῦ δείπνου καὶ καθορίζει σαφῶς, ὅποιόν τι ἦτο τὸ δεῖπνον τοῦτο. Ὡς ἐμφαίνεται σαφῶς ἐκ τοῦ ὅλου χωρίου Ἀ' Κορινθ. 11,20—28, πρόκειται περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὅποιον ἐτελεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν δείπνῳ, ἀκριβῶς ὅπως παρέδωκεν αὐτὸ ὁ Κύριος ¹⁹. Πρὸς ἀπαρτισμὸν δὲ πρόχειρον τοῦ δείπνου τούτου, κατὰ τὴν ἐιάρκειαν τοῦ ὁποιοῦ ἀνεφέρετο καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία, ἕκαστος τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχομένων χριστιανῶν ἐκόμιζεν ἐκ τοῦ οἴκου τὸ ἴδιον δεῖπνον. Καὶ ἀντὶ νὰ προσφέρῃ ἕκαστος τὸ δεῖπνόν του τοῦτο καὶ νὰ ἀναμείνωι πάντες, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ πάντα τὰ προσκομισθέντα δεῖπνά διανεμηθῶσι καὶ συμμετάσχωσιν οὕτω οἱ πάντες τῆς τε θαφίλους τῶν πλουσίων καὶ τῆς πενιχρᾶς τῶν πτωχῶν τροφῆς, οἱ πλούσιοι προελάμβανον τὸ ἴδιον δεῖπνον καὶ συνέβαι-

ἕξετάζεται τὸ ζήτημα: «Quaenam formae apostolorum tempore in usu fuerint. Ubi de antiquis formis in cultu divino Iudaico usurpatis et de novis formis in cultum christianorum inductis».

19. Οὕτως ἐκδεχονται τὸ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ μνημονεύμενον Κυριακὸν δεῖπνον καὶ ὁ Μ. Βασίλειος 31 ὅρος κατ' ἐπιτομήν, ὁ Θεοδώρητος εἰς τὴν ἐρμηνείαν του ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου, ὁ Κριτόπουλος ἐν τῷ θ' κεφαλ. τῆς Ὁμολογίας του. Ἰουδιανὸν ὁ Χρυσόστομος καὶ κατ' αὐτὸν Θεοφύλακτος, οἵτινες θεωροῦσιν αὐτὸ ὡς ἀπλοῦν τι δεῖπνον ἀγάπης ἄσχετον πρὸς τὸ μυστήριον.

γεν, ὥστε ὅς μὲν γὰ πεινᾷ, ὅς δὲ γὰ μεθύῃ²⁰. Καὶ περὶ τοῦ ὅτι μὲν ἡ θεία Εὐχαριστία ἐτελεῖτο ἐν ἐπιπέτῃ καὶ μετὰ δείπνου συνδεδεμένη, οὐδεμίαν τὸ χωρίον καταλείπει ἀμφιβολίαν. Ὅτι δὲ ἐτελεῖτο ἐν μέσῳ τοῦ δείπνου καὶ μετ' αὐτό, κατὰ τὴν διάρκειαν μὲν αὐτοῦ προσφερομένου τοῦ ἄρτου, μετ' αὐτό δὲ τοῦ ποτηρίου, ἐνδείκνυται μὲν ἐκ τοῦ ὅλου χωρίου καὶ δὴ ἐκ τῆς φράσεως «ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι», δὲν βεβαιοῦται ὁμως ῥητῶς.

Ἐν τῇ αὐτῇ ὡσαύτως ἐπιστολῇ τὸ ποτήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καλεῖται «ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν»²¹ καὶ παρέχεται λοιπὸν σαφῆς μαρτυρία περὶ καθαγιαστικῆς ἐπικλήσεως²².

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἀγᾶπαι, περὶ ὧν ἐν τῷ 12 στίχῳ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ Ἰούδας, προφανῶς εἶνε αἱ αὐταὶ πρὸς τὰ Κυριακὰ δεῖπνα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ «συνευωχούμενοι ἀφόβως», τὸ ὁποῖον εὔρηται ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ. Εἶνε δεῖπνα καὶ δηλεῖ τοῦτο τὸ «συνευωχούμενοι»: δεῖπνα φέροντα θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, καὶ δηλοῖ τοῦτο τὸ «ἀφόβως»· ψέγει τοῦτέστιν ὁ Ἰούδας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχομένους ὡς μεταβάλλοντας τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο δεῖπνον εἰς εὐωχίαν καὶ οὐχὶ ἀξίως πρὸς τὴν θεϊότητα καὶ τὸ ὄψος αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφόβως παρακαθημένους καὶ συμμετέχοντας²³.

Οὕτω ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων ἐκ τῆς Κ. Διαθήκης

20. Godet, Commentaire, I Corinthi. tom. II σελ. 157.

21. Α'. Κορινθ. 10, 16.

22. «Ἐν τῇ ἐκφράσει ταύτῃ, λέλει ὁ Godet, ἡ λέξις «εὐλογεῖν» ἐπαναλαμβάνεται, διότι λαμβάνεται εἰς δύο διακεκριμένας ἐννοίας. Τὴν πρώτην φορὰν ἀναφέρεται εἰς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία, ὅπως ἄλλοτε ἢ οἰκογένεια ἢ Ἰσραηλιτικῇ, εὐλογεῖ καὶ λατρεύει· τῇ δευτέρῃ, εἰς τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ καθαγιαζούσα αὐτό...» Commentaire sur l'Évangile de saint Luc, tom. II σελ. 464.

23. Παραβ. Cremer μν. ἔργον σελ. 17 καὶ Hastings, Dictionary of the Bible τόμος I, σελ. 428.

χωρίων ἐξάγομεν περὶ τῆς κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους τελεσιουργίας τοῦ μυστηρίου τὰ ἐπόμενα:

Ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου εἰσῆχθη ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας καὶ ἐγένετο ἰδιαιτέρως μεταξὺ τῶν πιστῶν ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων («ἐν τῷ ἱερῷ»²⁴), ὅπου ὡς Ἰουδαῖοι συμμετεῖχον τῆς κοινῆς μετὰ τῶν ὁμοεθνῶν λατρείας, («κατ' οἶκον»²⁴ συνερχομένων, ἵνα ἐκεῖ ὡς χριστιανοὶ τελέσωσι τὸ μυστήριον. Ὡς τόπος συγκεντρώσεως καὶ τελέσεως τοῦ μυστηρίου κατ' οἶκον προειμιᾶτο τὸ ἀνώγειον ἢ τὸ ὑπέρφον («ἐν τῷ ὑπερφῶ οὐ ἦσαν συνηγμένοι»²⁵). Τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν («καθ' ἡμέραν»²⁴), μάλιστα δὲ κατὰ Κυριακὴν («ἐν δὲ τῇ μιᾷ Σαββάτων»²⁶). Ἐτελεῖτο ἀκόμη ἐν ἑσπέρᾳ («παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτιου»²⁶) καὶ συνδεδεμένον μετὰ δείπνου («οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν»²⁷).

Τὰ προσφερόμενα δῶρα ἦσαν ἄρτος καὶ ποτήριον, ἐξ οὗ ἐπίνον πάντες ὑπ' ἀμφοτέρα τὰ εἶδη τῆς εὐχαριστίας εἰς πάντας μεταδιδομένης²⁸. Τὸ ποτήριον προφανῶς ἐμπεριεῖχεν οἶνον, καθὼς ἐμφαίνεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι, καθὼς παρέδωκεν ὁ Χριστὸς τὸ μυστήριον, οὕτω ἐξηκολούθει νὰ τελεῖ αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία²⁹, εἶνε δ' ἀδιαμφισβήτητον, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ δείπνῳ ἁγιασθὲν ποτήριον ἐμπεριεῖχεν οἶνον³⁰, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ Κυριακῷ δείπνῳ περὶ οὗ λαλεῖ ὁ Παῦλος ἐγένετο χρῆσις οἴνου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὅς μὲν πειναῖ, ὅς δὲ μεθύει³¹. Συνεπῶς ἡ ὑπόθεσις τοῦ Hanrack, ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ καὶ μόνον ὕδωρ καὶ ὅτι μέχρι τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἡ χρῆσις τοῦ οἴνου οὔτε καθολικὴ οὔτε ὑποχρεωτικὴ

24. Πραξ. 2, 46. 25. Αὐτόθ. 20, 8. 26. Αὐτόθ. στίχος 7. 27. Α' Κορινθ. 11, 20. 28. Α' Κορινθ. ΙΑ, 27, 28, 29. 29. Α' Κορινθ. ΙΑ, 23. 30. Ματθ. ΚΣ', 29, Μάρκ. ΙΑ, 25. 31. Α' Κορινθ. ΙΑ, 22.

ἦτο, εἶνε ἀσθήρικτος, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Zahn ³² καὶ ὁ Jülicher. ³³

Τὰ δῶρα ταῦτα ἠγιάζοντο οὐ μόνον δι' εὐχαριστηρίου εὐχῆς («Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος... ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας») ³⁴, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδιαιτέρας εὐλογίας («τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν»). Πρῶτον δὲ προσεφέρετο ὁ ἄρτος καὶ ὕστερον τὸ ποτήριον, καὶ οὐδεμίαν σημασίαν δύναται νὰ ἔχη τὸ ὅτι ὁ θεῖος Παῦλος ἐν Α'. Κορινθ. 10, 16 προτάσσει τὸ ποτήριον τοῦ ἄρτου, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος ὀλίγον κατωτέρω, ἐν κεφαλαίῳ ἐνδεκάτῳ, περιγράφων ὅτι παρέλαβε παρὰ τοῦ Κυρίου ὅπερ καὶ παρέδωκε τοῖς Κορινθίοις, τίθησι τὸ ποτήριον ὕστερον μετὰ τὸ δειπνήσαι. Ἐξηγεῖται ἄλλως τε πλήρως τὸ ὅτι ἐν τῷ ὡς ἄνω χωρίῳ προτάσσει τὸ ποτήριον τοῦ ἄρτου, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψει, καθὼς λέγει ὁ Goguel ³⁵, «ὅτι τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου καὶ τὸ ποτήριον τῆς σπονδῆς εἰς θυσίαν εἰδωλολατρικὴν ὁμοιάζον περισσότερον παρὰ τὸ τρώγειν τεμάχιον ἄρτου καὶ διτιδήποτε ἄλλο ἔχον τὴν θέσιν του εἰς τὸ εἰδωλολατρικὸν θυσιαστήριον».

Τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἦτο συνδεδεμένον ἐξ ἀρχῆς μετὰ τοῦ κηρύγματος («τῆ διδασχῆ τῶν ἀποστόλων») ³⁷ καὶ τῶν προσευχῶν («καὶ ταῖς προσευχαῖς») ³⁷, ἔχομεν δὲ καὶ ἀσθενεστάτην τινὰ ἔνδειξιν καὶ περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ μεταγενέστερον ἀπαντῶντος φιλήματος τῆς ἀγάπης («τῆ κοινωνία», «ἀσπασασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ») ³⁸.

Ἐνωρίτατα λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ μυστήριον ἐτελεῖτο ἐν ἐσπέρᾳ εἰσήχθη ἡ χρῆσις λαμπάδων («ἦσαν δὲ λαμπάδες ἰκαναί») ³⁹.

32) Brot und Wein im Abendmahl der alten Kirche, Erlangen 1892.

33) Theolog. Abhandlungen Freiburg 1892 p. 217—231.

34) Α'. Κορινθ. 11, 23.

35) Αὐτόθι 10, 16.

36) L' Eucharistie. Des origines à Justin martyr, Paris 1910, σελ. 144.

37) Πραξ. 2, 42.

38) Αὐτόθι καὶ Ρωμ. 16, 16.

39) Πραξ. 20, 8.

Τέλος ἔχομεν ἐνδείξεις καὶ περὶ τῶν τελεσιουργῶν τοῦ μυστηρίου. Ἐν Τρωάδι τελεῖ τὸ μυστήριον ὁ Παῦλος ⁴⁰. Ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ὁ Κύριος παρέδωκε τὸ μυστήριον εἰς τοὺς ἀποστόλους, ἐπόμενον ἦτο ἐν τῇ ἀρχῇ οἱ ἀπόστολοι νὰ τελῶσιν αὐτό. Τελεῖται ὁμως τὸ μυστήριον καὶ ἐν Κορίνθῳ, καθ' ὃν χρόνον οὐδεὶς τῶν ἀποστόλων εὐρίσκεται ἐκεῖ. Εἰς τρόπον ὥστε ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι διὰ νὰ τελεσθῇ τὸ μυστήριον, δὲν ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως ὡς τελεσιουργὸς αὐτοῦ νὰ παρίσταται καὶ ἀπόστολός τις. Πάντως ὁμως δὲν ἠδύνατο καὶ οἰοσδήποτε νὰ τελῆσῃ αὐτό. Ἡ διάκρισις κλήρου καὶ λαοῦ ἐγένετο ἐνωρίτατα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ⁴¹. Καὶ παρουσιάζεται ἐνωρίτατα ἡ ἐκκλησία ἔχουσα μέλη κατέχοντα ὠρισμένα ἀξιώματα, εἰς τὰ ὁποῖα μέλη εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ τέλεσις ὠρισμένων πνευματικῶν διακονιῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ τελῶσιν οἱ λαϊκοί. ⁴² Καίτοι δὲ δὲν ἀναφέρεται οὐδαμοῦ τι περὶ τῶν καθηκόντων καὶ λειτουργιῶν ἐνός ἐκάστου τῶν ἐν τῷ κλήρῳ περιλαμβανομένων, πάντως δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία ἐν ἀπουσίᾳ τῶν Ἀποστόλων ἐτελεῖτο ὑπὸ τινος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ.

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μυστήριον, καθὼς ἐτελεσιουργεῖτο, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐζῶν ἀπόμνη οἱ Ἀπόστολοι. Ἄς ἴδωμεν ἤδη, τίνας ἐνδείξεις παρέχουσιν ἡμῖν περὶ τῆς τελεσιουργίας ταύτης καὶ τὰ συγγράμματα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων καὶ εἴ τι ἄλλο σύγχρονον πρὸς αὐτά.

(Ἐπεταὶ τὸ τέλος)

Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ

40) Αὐτόθι στίχ. 11.

41) Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν Α'. Κορινθ. 12, 28. Ἐφεσ. 4, 11.

42) Ἴδε Plummer ἐνθα ἀνωτέρω τόμον III σελ. 147.